श्रीकाशीजीमेमहल्लाघुघुरानीसमाकीगल्लीश्रीयुतवावूहरखचंदजीकेवाडेमेदु
र्गाप्रसादकटारेकेगणेशयंत्रालयमेउत्तरपत्रावलीछापीगईसीखारामदासकाछा
पनेवालागोपाल ❋ जिस्कोलेनांहोयउसेकुंजगलीकेपच्छीमफाटककेपा
सदुर्गाप्रसादकटारेकेदुकानपरमिलैगी ॥

उ.प. श्रीगणेशायनमः विद्याविनोदचतुरं विद्यादं विघ्ननाशनं तथाविधं नमुदेवं गुरुं वाग्देवं तां भजे १ प्रश्नावल्यां हि ... स्ययेप्र
श्नाः पंडितैः कृताः तेषां सदुत्तरार्थाय क्रियते ह्युत्तरावली २ तत्र तावत् धातोस्तन्निमित्तस्येति किं ओयते श्रोयतेति मूलोक्तदोषना
शायनयकीतिन्यासः तत्समाधानं आचारक्विवंतप्रकृतिककर्तृक्विवंत गोग्लौ शब्दौ दिग्यः तत्र साधुरिति यतिगोयं ग्लोयमित्या
दितथाविजंत भूधातोर्भोइत्यस्माद्यतिभोयमित्यादौ च धातोरेवयादिप्रत्ययभिन्ननिमित्तस्य वांतादेशो माभूदिति नयकीतिन्यासा
दुष्टं इकोगुण वृद्धी वदव्रजेरिति त्रोतश्यनीति आदेशस्य उपदेशसूत्रस्य भाष्यप्रामाण्यादेजंतेभ्य आचारक्विपः भावेनुभो
यमित्यादावपश्यंदोषात् सन्यासोदुष्ट एवं अतः [illegible] समाधानं विभावयंतु सुधियइत्युक्तं तत्र समाधानांतरमुक्तं भाष्यवि
रुद्धं तु धातोरित्यवयवषष्ठी एव उ शब्दं भुत्तमिच्छति उवति आऊपति श्रोयेत्ति लडि श्रोयदित्यादौ यथान्यासेन वांतादेशः कथं तत्र
धातोरवयवस्यैवैचोयादिप्रत्ययनिमित्तत्वाभावान्नयकीतिन्यासे तु स्याद्दोषः गव्यतिनाव्यतिइत्यादौ तु व्यधिकरणकषष्ठ्या
चित्यावांतादेशः यदितन्निमित्तस्येत्यनेनयादिप्रत्ययभिन्ननिमित्तस्यैवैचोवांतादेशस्याव्यावृत्तिरिष्यते तदा स्वाभाविकस्यैवैचोवांता
देशः सिध्यति गव्यतीत्यादिसामान्यस्य व्यावृत्तौ तु न सिध्येदिति तत्वप्रकाशिका यांस्पष्टं अकितद्धितयोः इति न्यासे यादौ तद्धिते
चवांतादेशनिषेधे तु वाभव्यं गव्यतीत्यादि न तिध्येत् नयकीति न्यासे श्रोयतेइति नक्विनीति न्यासे मध्यमित्यादि च न सिध्येत् वांतो पि

लंइतिचेत्कृते मद्वाइप्रत्यये स्वरवद्गुलामीतिकृतयातवांतादेशावाद्गुलकाइतिसिद्धौवहूनांवांतविधीनांवैयर्थ्यंतथापिल्व।
स्यानुसरणक्लेशइतिसुहृद्भूत्वाचार्यस्तथानकृतवान् अतएवपाणिनीयानांक्वचित्स्वरक्यकारइत्यपास्तंलक्षणास्यअस्मा।
दाद्युद्देशेनकृतत्वात् एतदेवैकवस्तुप्रकाणांतंविनालक्षणलक्ष्यदर्शनमाशंक्यनासूर्याकर्तव्यात्त्रानुगमइति[illegible]स्यादन
नुगमएवलक्ष्यदर्शनंशरणंसतिप्रामाण्यइतिबोध्य[illegible]कृवांतोयोत्यस्यतत्सूत्रस्यभाष्यादधातुविषयकत्वाद्धातोरित्याद
थ्यमूषिणेतितद्धातुरित्येतत्सूत्रस्यभाष्यविरुद्धं[illegible]स्पंचतथाहिप्रकृतिसूत्रेभाष्येएवकारःकिमर्थः नियमार्थः नैम
दस्तिप्रयोजनंसिद्धेसत्यारभ्यमाणउत्तरेणेवकार्ये नियमार्थंभविष्यतिइष्टतोवधारणार्थः तर्हिपूंकस्मिन्स्यादे
यदिस्यादित्युक्तेः यत्तुअसिद्धंवहिरंगपरिभाषापाऊठग्रहणंज्ञापकमितिभाष्येदूषणंदत्तंऊठग्रहणंकथंज्ञाप
कंप्रौहेत्यादौविभक्त्युदात्तार्थंतदकरणेऊठिकृतेदाघपुत्रेद्यु भ्यःपरासर्वनामस्थानविभक्तिरुदात्तास्यादितिनप्रव।
र्ततेइत्युक्तेतदिष्टापत्तेरदुष्टंवाहस्यानेयऊठ्तस्यतेनाग्रहणमितितद्व्याघातालाभात्कथमन्यथाव्यूहइत्यादेरना।
भिधानमितिविभावयज्वरत्वरेत्यादिविहितेऊठिजूरःजूरौजूरः त्वोत्यादावेवतत्प्रवृत्तेःतदुक्तंपरिभाषेंदुशेखरेप्रौहइत्यत्र

उ.प. न्येनुपरिभाषाशयंविनाननविधानं वर्णयंतिऊठिदमित्यत्रवक्दिमेवास्तुकोर्थः अस्यदाघऊकारायत्रवाशद्बस्यहस्वउ
२ कारोयत्रततःपराःसर्वनामस्थानविभक्तिरुदात्तास्यादितिआद्यस्यऊरः ऊरेस्यादिद्वितीयस्यविश्वोह इत्याद्युदाहरणंव
श्ववाश्ववोहंहेकृतेलोपोव्योरितिवलोपः उश्चऊश्चतिदीर्घहस्वयोर्द्वंद्वेकृतेस्मिन्षष्ठीतत्पुरुषः ववास्थानेयोदीर्घहस्वो।
उकारोतौभ्यांपराःसर्वनामस्थानविभक्तिरुदात्तेतितदर्थः वोइदमित्यत्रावादेशः इदमपिसमाधानंसंदिग्धंत्रि
र्लोपोव्योरितिसूत्रस्थवकारप्रत्याख्या नपरत्वाच्चविरुद्धंचेत्यरुचे रुक्तंदीर्घोच्चारणमूठास्यांपरिभाषा
यांज्ञापकंसंप्रसारणेनिमित्तेगुणवृद्धिरेचीतिवृद्धौविश्वौहइत्यादिसिद्धेरितितदपिचिंत्यंदीर्घोच्चारणस्येथस्पृहं।
स्विविशेषणार्थस्यशेखरेस्फुटंजनानवतिज्झञ्जनौरित्याद्यसंमुक्तत्वात्ज्वरत्वरेत्यत्रासिद्धस्वकरणेअस्यपुरित्या
द्यसिद्धेः एतेनोठिदमित्यत्रापिहस्वएवपठ्यतेतत्परास्तंकिंचचतुरनडुहोनयजादीत्यस्याग्रेदाहइतिपठित्वावाहः
परेनयजादौउश्चनेत्तः इत्येवसिद्धेऊठ्ग्रहणंव्यर्थमित्युक्त्वावाहानर्थाउदात्तविधानाह्वाहइतिङीविधिरपिनापूर्वे राम
इतिभाष्याशयः तस्यापिअंतोदात्तादुत्तरपदादन्यतरस्यामनित्यसमासइत्यस्याग्रेपाठेनज्ञापकपर। ४ ४ ४ २

भाष्ये प्रमाण्येनैतस्य व्यवस्थितविभाषापरत्वादिष्टस्वरसिद्धिरित्युक्तं तदपि न वाह इत्युक्ते ऊढिमित्यत्रोठाकरणोऽर्हं इ
त्यादौ स्वरासिद्धिः तत्रोठिकृते वाह इत्यस्यापि करणे वाह इति ङीविधिज्ञापकसिद्ध इति लाघवं यथायाद्विमथापि न्त्र
नभिधानमेव शरणं तत्रापि कथमन्यथा वाहो ङीपूज्ञापका हूंङीति तर्कयितां तस्यापि पूर्वस्यारव्याविति नदीत्वात्कथं वा स्त्री भङ्गि:
प्रवाहीरित्यादौ परादिवद्भावे न वाह इत्यनेन प्राप्तः [illegible]रो बाधात् किं चास्य बाह्यप्रयत्नेइत्यस्य वह इत्यादौ त्वदुष्ट व्यवस्थित
विभाषा श्रयणं च प्रमाणं किं चोठस्वरस्य विश्वौह[illegible]आदौ इष्टत्वज्ञापकपरभाष्यविरोध एवेति मन्तव्याभिधानस्य भाष्यका
राणेनभिप्रेतत्वमेव लभ्यत इति दिक् २ यत्तु विभक्तेश्चेति व्यर्थं प्रदेशेषु क्वचिद्यथायथं सुप्तिङ् ग्रहणेन सुग्रहणेन चेष्टसि
द्धेः अष्टन इत्यत्र सुपीत्येवास्तु सदा दीनाम् इत्यत्र सुपीत्यनुवृत्तौ यत्र तत्रेत्यामवत्वं तु प्राग्दिशोऽमानां सुसंज्ञयैव।
सिद्धे सुपि चेत्यत्र सुपियमिद इति न्यासेनैव तर्हि त्यादौ न दोषः सुपो धात्विति सुपो लुक् सुप्यिनावित्यनुदात्तता च न त्रल त
सिलादीनां विधानसामर्थ्यात् त्रलादौ लित्करणाच्चेति विभावयंतु सुधिय इत्युक्तं तत्र विभक्तिसंज्ञाफलान्तरं प्रयोजन
मिदमस्ति इदम इशादेशे उडिदमिति ईदं स्वरेणान्तस उदात्तत्वमिति प्राग्दिशीय इत्यत्र भाष्ये स्पष्टं ततस्तृतीय हि मेव
ज्ञाप्य गौरवादिति च कैयटे तत्र किं यत्सु त्रलादीनां सुसंज्ञायां सुपो धात्विति लुङ्ग् तेषां विधानसामर्थ्यादिति तन्न न द्विते

उ.प. सतिप्रातिपदिकसंज्ञा तस्यां च तद्धितलोप इति सन्निपातविघातादेवालुक् सामर्थ्येन अलुक् कर्तुमशक्यं अव्ययसंज्ञा
३ यां तद्धितान्तात्सुपो लुक् एवं प्रयोजनसत्वात् तस्मादित्याद्यर्थं तदित्यादेः प्रयोगफलस्य सत्वात् प्राग्दिश इत्यत्र वैयर्थ्यं टउ
क्तं ननु मध्येपवाद इति न्यायादनुदात्तौ सुप्पितावित्येवं स्वरं विभक्तिस्वरो वाधते ननु लित्स्वरं लित्स्वरस्य [illegible]नुपपत्वाद्विभक्ति
स्वरं वाधते नैष दोषः ऊडिदमित्येन त्स्त्वं लितौ त्यत्रानुवर्तने लित्स्वरं वाधित्वा विभक्तिस्वरो भवति न्तृतीयादिग्रहणेन
तृतीयामारभ्य प्राग्दिशः प्रत्ययो ग्रह्यत इति किंचिदानीमो मस्य त्संज्ञानिषेधार्थं विभक्तिसंज्ञेति स्पष्टं तत्र भाष्ये अ
न्यक्षमिदं च इत्यन्तादचः परस्यादिति तत्रैकैष्ये [illegible] इदानीमादंनस्वीकारे दोषाभावे प्युक्तस्थले तस्य उदात्तत्वं प्रफ।
लं विभक्तिसंज्ञायाः प्रयोजनं इति भाष्ये स्थितं प्रा[illegible]दिशीयानां सुसंज्ञायां सुप्तिङ्न्तुस्मा इति दानीमो मस्येत्वं न ऊडिद
मित्यत्रोपि सुवेव संवध्यते सावेकाच इत्यत्रादिविभक्तिस्थाने सुप्करणादित्यदोष इति चेत्तर्हि अष्टाविर्षाचरति।
त्वा चार्किंवंतादष्टनशब्दालु टत्तिपिशपं वाधित्वा परत्वात्प्रतिपदोक्तत्वाद्विभक्तिग्रहणसामर्थ्याच्च न स्यात्वेष्टानौ
तिक्ते तन्न स्यात् तस्मादष्टन इति विभक्तिग्रहणं कार्यं तसादीनां विभक्तिसंज्ञे ष्टेष्यति केचित् अथ काष्टनत्रासु। ला
प्तिङौ [illegible]वास्तु तसादीनां सुप्संज्ञैवास्तु विभक्तिश्चेति न कार्यमित्यन्ये यदि विभक्तिश्च स्या॥ ३

स्य प्रत्ययस्यानितरवाग्रहणान्न हि अतिलाघवात् प्रागिदशीयानां मप्रभूतां विभक्तिसुपसंज्ञे किं तु त्यदाद्यत्वेफलाय त्यदा
दीनामप्राप्तिर्यनसादौ वेति पठ्यतां प्रागिदशीय इति न कर्तव्यं सुपि पभौ निवर्तयाष्टन इत्यत्र सुपि डे वास्युवानीमोम
स्य यथा नत्वं तथोक्तमेव इत इत्यन्तोदात्तसुतत्त्वप्रकाशिकायां स्पष्टं ॥ घुण घूर्ण भ्रमणे अत्र उपधायां चेति दीर्घसिद्धेर्दी
र्घोच्चारणं प्रक्रियालाघवार्थमिति शेखरग्रन्थः स चायुक्तः मूर्छादिषु दीर्घोच्चारणे ऽत्र लेखकप्रमादेन दीर्घकरणात् ऊर्जे र पि दी
र्घोच्चारणान्तथैवोपधायां चेति सूत्रकरणस्वलाहुल्यादूर्णोतेर्नुलोप श्चमहति ह्रस्वेति वचनादूकारस्यैव दीर्घत्वे ऽपत्ते षो
त्पादवात् पदान्तात्वकाभात्परस्य नस्य णत्वं नेत्यर्थः निष्प्रानं कुष्याणं अत्र कृत्य च इति वा भावकरणयोरिति णत्वं प्रा
प्तमत्र मनोरमायां पदान्तात् किं पुष्णातीति प्रत्युदाहरणं तदयुक्तं ष्टुत्वेन सिद्धेरिति शंकातत्समाधानं रषाभ्यामिति सूत्रे भा
भाष्ये वकारग्रहणमुत्तरार्थं षात्परस्य नस्य ष्टुत्वेन निर्ग्रहात् एव च षात्पदान्तादित्यनेनापि ष्टुत्वस्यैव निषेधः पदा
न्तग्रहणाभावे पुष्णातीत्यत्र ष्टुत्वनिषेधे रूपासिद्धिः स्यादेवेति परिडताः वस्तुतस्तु षग्रहणमुत्तरार्थमिति रषाभ्यामि
त्यत्र भाष्ये ऽदर्शनाद्वाध्यसामान्यचिन्तया पदान्तषात्परस्य नस्य णत्वमात्रं निषिध्यत इत्यर्थः न च षस्मामित्यत्रापि नि
षेधः स्यादिति वाच्यम् पदे ऽन्तः पदान्त इत्येव भाष्ये सुसर्पिष्केणेत्यादौ णत्वसिद्धये व्याख्यानात् पदस्य नकारस्ये व

उ.प. णत्वनिषेधात् एवञ्च पदान्तग्रहणाभावे सुसर्पिष्केणेति प्रत्युदाहर्तुमुचितमिति भाष्यदर्शिनः नहि सुसर्पिष्केणेत्यत्र पुंस्त्वं
४ लभ्यमिति दिक् ५ ददातिदधात्योर्विभाषा अनुपसर्गादेतयोर्विभाषा शः श्याद्व्यधेति णस्यापवादः शपस्तु जुहोत्यादिभ्यः श्लु
पः श्लुश्लाविति द्वित्वं ददः दधः पक्षे णः दायः धायः इति अनुपसर्गादित्येव प्रदः प्रधः इति मूलेन तत्र पठितं तदिदं सूत्रं मा।
स्तु ददा दाने दध धारणे आभ्यां पचाद्यच् ददः दधः इति श्याद्व्यधेति णो युक्तः अयं धायः इति च दिक् [illegible]त्योणाकस
माहितम् अविकृतेन ददः अददः अत्र नञ्तत्पुरुषे तत्पुरुषे तुल्यार्थतृतीयासप्तम्युपमानाव्ययद्वितीयाकृत्याः।
इत्यनेनाव्ययपूर्वपदप्रकृतिस्वर इष्यते तन्वाधित्वा अच्कावशक्तौ अजन्तं कान्तं चान्तोदात्तं स्यादशक्तावित्यन्तो।
दात्तः स्यादिति सूत्रम् इति वस्तुतस्तु समासात्प्रागेव नञः स्वादन्तकावशक्तावित्यन्तोदात्तेन [illegible] नाव्ययपू
र्वपदप्रकृतिस्वरः सिद्ध एव किं तु अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तार्थं प्रददः प्रदधः इति व्याप्त्यर्थं दाञ्धाञोरपि ददद
योः सिध्यर्थं च वचनं तदपि रूपद्वयस्य विभाषाग्रहणं विनैवानुबन्धवैरूप्याद्वा सरूपसूत्रेण णोपि प्रत्ययो भविष्यति सिद्धे विभा
षाग्रहणं नानुबन्धकृतमसारूप्यमिति ज्ञापनार्थमिति वा सरूपसूत्रे भाष्ये स्पष्टम् ६ चितः अन्त इत्येतदेव तेति चितो
ऽधः इत्यर्थः अत्र वार्तिकम् चितः सप्रकृतेर्बह्वकजर्थमिति शेखरे अस्यार्थः चित्प्रत्ययप्रकृतेरन्त उदात्त इति तदर्थो।

ननु प्रत्ययमात्रस्यान्त इति अन्यथा कचस्वित्वं ज्ञापकमन्यथा कचएकाचूकत्वेन प्रत्ययस्वरेणैवोदात्तत्वसिद्धेस्तदर्थं प्र
योगस्य ज्ञापकमिति तस्यानुदात्तेन्ङिदुदुपदेशात्सार्वधातुकमपिद्ङिदित्यत्र शेखरे तु अस्मात्परं लसार्वधातुक
मनुदात्तं तु ङ्. अधोडौ वर्ज्ये इत्येतस्यार्थः कृणाद्वीत्यत्र श्नमोमित्वेन परत्वेत्यस्य बाधेतत्सन्नियोगशिष्टप्रत्यया द्यु
दात्तबाधनमित्युक्तम् अयं ग्रन्थः परस्परविरुद्धः यण्णामित्वेन परत्वेत्यस्य बाधेत तत्सन्नियोगशिष्टप्रत्ययेषु द्युदात्ते
स्यापि बाधः एवमकच्यपि प्राकृटेर्ग्रहणेन परत्वेत्यस्य बाधेत तत्सन्नियोगशिष्टप्रत्ययाद्युदात्तस्यापि अकच
त्वस्य ज्ञापकतावर्णनमयुक्तमिति विरोधः अत्र नवीनैः [illegible]स्यं परिह्रियते उभयशब्दस्य सर्वादिषु पाठो [illegible] इति प्र
वृद्धे के भाष्यग्रन्थे कस्वेदानीं काकचोः स्वरे रूपे वा विशेषः [illegible] इत्युक्त्वा कच्चित्सन्नियोगशिष्टन्यायस्याऽऽ[illegible]प्रमाणा
भाव इत्यन्यदपि विभावयन्तु सुधिय इति यत्त्वत्रोक्तं चितः स्थाने चित्प्रत्ययप्रकृतेरन्तोदात्त इति वार्त्तिकार्थस्तन्न शो
भनम् अपूर्वप्रभृति प्रत्ययस्य कुरिङ्न जादेरप्रत्ययस्य चेह ग्रहणमिति कैयटविरोधात् वहुकज[illegible]मतोकमुपा
दाय वहुकचोऽन्तोदात्तत्वे कार्ये चितः सप्रकृतेरिति वचनमिति कैयटविरोधाच्च वहुकच्प्रत्ययवर्तीयान[illegible]सिद्धस्यान्न
न उदात्त इत्येवार्थो वार्त्तिकस्य एतद्वार्त्तिकप्रत्याख्यानपरभाष्यप्रामाण्याच्चायमर्थः तथाहि तत्तर्हि वक्तव्यं न वक्तव्यं पूर्वसूत्रनिर्दे

उ.प. शत्वात् चित इति भाष्यं चित्त्वात्समुदायोऽन्तोदात्त इत्यर्थः कुणिंनजादयोऽपि व्यपदेशिवद्भावाच्चिदन्ता उच्यन्त इति कैयटः चि
५ त इत्यनेन चित्त्वतोऽग्रहणेऽकचएकाच्चुकत्वेन प्रत्ययस्वरेणैवान्तोदात्तत्वं सिद्धम् तस्य चित्करणाच्चित्त्वत इ [illegible] लभ्यते
सप्रकृतेरिति बहुकजर्थमुपादीयते तेन कुणिंडन्प्रकृतित्वदोष इत्युक्तम् चित इत्यनेन चित्त्वतो ग्रहणे [illegible] त्र काम्या।
दिषु चित्प्रत्ययान्तेषूपयोगाभावेन बहुकजर्थमित्युक्तम् नचैवोदाहृतं च भाष्ये बहु चु बहु भुक्तमि [illegible] अकच् सर्वके
स्वकेरित्यादि च यत्न शेखरयोर्विरोधो ज्ञापनं तत्रस्म मामि [illegible] नेप्र [illegible] प्रत्ययस्य बाधेऽपि प्रत्यय इत्यस्य प्रकृतिरिष्यत एव
प्रत्ययत्वं विना लशक्वतिशास्यसंज्ञानापत्ते [illegible] र्थे [illegible] आद्युदात्तः सन्नियोगशिष्टत्वेन बाध्येत [illegible] त्वेनोक्तं नाक
टेर्ग्रहणात्स्वरस्येत्यस्य बाधेऽकचः प्रकृतिप्रविशिष्टस्य प्रत्ययत्वे प्रामाण्यफलयोरभावाच्चित इत्यनेन [illegible] रपि ददद
तिप्रत्यययोरविशेषेणाग्रहणात्सन्नियोगशिष्टन्यायसंचारः काकदन्तपरीक्षावदाभातीति चित इति सूत्रे [illegible] मिदं विभा
आर्द्धधातुकस्येड्वलादेः अङ्गसंज्ञानिमित्तस्य वलादेरार्द्धधातुकस्येडिति सूत्रार्थः अत्र शेखरे [illegible] व नेति चिन्ता
ति किमजुगुप्सते इति अत्र सूत्रे भाष्ये कृत इड्वा तोरिति पदमुच्चार्य विहितस्य वलादेरिति व्याख्यानात् [illegible] इति तदर्थो
आर्द्धधातुकग्रहणं प्रत्याख्यातम् रुदादिभ्यः सार्वधातुक इति नियमादास्ते शेते इत्यादावदोषः [illegible] स्थि

स्यसिचसीयुडितेत्र भाष्ये तु अङ्गस्येट् माभूदित्यार्द्धधातुके इत्यनुवर्त्त्य योगविभागमाश्रित्य यावा[illegible] मसं[illegible]तदर्थ्यं

नुकस्येडित्युक्तम् तत्परस्परविरुद्धं शेखरग्रन्थोऽपि भाष्यविरुद्धः अत्रत्यं विरोधोद्धारं कुर्वन्ति पण्डिताः विपर्वं धातुक

जनं नास्तीति प्रत्याख्यानं योगविभागार्थं तया प्रयोजनोक्तिः जुगुप्सत इति शेखरग्रन्थस्तु आर्द्धधातुकग्र[illegible]तस्यायु

न्यायोक्त इति अत्रेदं तत्त्वम् स्यसिचसीयुडिति सूत्रस्य भाष्ये तावदेकदेशिसूत्रकारीत्याप्रचरनमेव स[illegible]येद्युदान्

कश्रिष्यते आर्द्धधातुकस्येड् यावानिड्नामस सर्वे आर्द्धधातुकस्य भवतीति विज्ञेयं ततो[illegible]लादेर्मितिवल्याऽकच[illegible]

कस्येड् भवतीति भाष्यम् आर्द्धधातुकस्येड् इत्यस्य[illegible] योगविभागस्यैकदेशयुक्तत्व[illegible]मेव [illegible]व

तथाहि आर्द्धधातुकस्येति सूत्रे भाष्ये किमार्द्धधातुकस्य[illegible]दाभावे वलादेर्मा स्या· प्रत्ययस्येडिति विप्र[illegible]

त्वे यद्येतस्यदाभावे ऽगस्येडापद्येतेतत्यदसत्वेपि आर्द्धधातुकस्यपदं गं तस्ये [illegible]स्यापादयितुं शक्यत्वात् त्वात्किं [illegible]त्य

णएवेष्टं विज्ञास्याम इत्युक्तम् अनेन लस्य पाठस्त्र सूत्रकारस्यापीति दर्शितम् इदन्त्वर्हि प्रयोजन[illegible]पि[illegible]कम् एवं

स्तेशते एतदपि नास्ति प्रयोजनं रुदादिभ्यः सार्वधातुके इत्येतन्नियमार्थं भविष्यति रुदादिभ्य एव सा[illegible]र थ्यः

वति नान्येभ्य इति अत्र कैयटः सार्वधातुक एवेति नियमस्तु रुदविदेति त्क्कासनोः कित्व विधानान्न भविष्यति

उ.प. ६

नोरुदादेर्हलन्ताच्चेति कित्वस्य सिद्धत्वात् तत्क्त्वोऽनिट् त्वौपदेशिककित्वसद्भावादिति एवमपि ह्रस्वतास्य प्राप्ने
तिवर्त्तते एवमपि लूभ्यां पूभ्यामत्र प्राप्नोति एवन्तर्हि विहितविशेषणं धातुग्रहणं धातोर्यो विहितः नतु [illegible]
विहितः न चायं धातोरित्येवं विहितः क्व पुनर्धातुग्रहणं प्रकृतं ऋत इद्धातोरिति तद्देषष्ठीनिर्दिष्टं पञ्च[illegible] न
तं शक्यते विशेषयितुम् अथेदानीं षष्ठीनिर्दिष्टेनापि विहितं शक्यते विशेषयितुं शक्यमाह धातुकग्रहणमकृत
मकृतसूत्रे भाष्ये स्थितम् लूभ्यामित्येतत्समाव मेवज्जु गु[illegible] इत्यादि धातुकग्रहणाभावेप्यदोष एव. स[illegible]
तुकत्वफलं गुणाभाव एव तत्तेनेड् गुणो नेति फल[illegible]नाष्य[illegible] [illegible]लितार्थकथनपरं ज्जु गुस्तइति प्र[illegible]
पदेशिवद्भावोऽप्रातिपदिकेनेति पूर्वादिनिः सपूर्वाच्चेतियो[illegible]विभागेन ज्ञापितेयमन्यथा[illegible]
त्येव कुर्यात् न चात्र पृथग्योगे इष्टादिभ्य इत्यत्र सपूर्वादित्यस्यानुवृत्तिर्न स्यादेवं चानिष्ठा[illegible]
पकप्रत्ययेन विधिरिति सूत्रभाष्यप्रामाण्यादनिष्ठीत्यस्यासाधुत्वात् एकयोगेपितावत् उत्तर
त्र अतएव नान्तादसंख्यादेरिति सार्थकमन्यथाऽनापि व्यपदेशिवद्भावेन पञ्चम इत्यादावपि स[illegible]
[illegible]ष्टमेवेति परिभाषेन्दुशेखरे स्पष्टम् अत्रैषा

...पाठात्पूर्वत्रपदेन तस्या... [illegible] पाधान्य... [illegible] सिद्धत्व... [illegible]
सिद्ध्यर्थः एवमर्थश्चुत्वं धुटि सिद्धं वाच्यमित्यादि वार्त्तिकानि प्रमाणानि फलं गोधुङ्मानित्यादि सिद्धि
र्वशास्त्रप्रवृत्तौ धत्वजश्त्वानुनासिकेषु सत्सु भष्भावो न स्यादिति शब्द... तोक्तिः सा विरुद्धेति पदा... [illegible]
त् तत्समाधानं [illegible] त्वापवादत्वेप्यनुनासिकत्वापवादत्वाभावान्न [illegible] भष्भावो न स्यात् जश्त्वकृते इत
प्राप्तावित्यर्थ इति परिडनोक्तिरसंबद्धा जश्त्वकृते इति मूलाभावे जश्त्वप्राप्तावित्याख्यायाः [illegible] पास्त... वा
पौर्वापर्य्याश्रयणाविरोधेन पूर्वपूर्वप्रवृत्त्या चर्त्वे भष्भावे [illegible] अनुनासिकानां प्रवृत्तौ नैवानि... [illegible] तु
स्य इति मनोर्मस्य वत्वापत्तिरेव शरवरोक्तासु [illegible] भिः अत्र यद्यपि लोके नाहार्य्यज्ञानस्य [illegible] तव
द्धं तथापि शास्त्रप्रामाण्यादाहार्य्यारोपि शास्त्रप्रवृत्तावप्रवृत्तौ च नियामकत्वं इति बोध्यमिति शेखरः लोके ना...
स्यादि नियामक इत्यन्तमुक्तं तस्यायं भावः यथा भूतले घटोऽस्तीत्याद्यभूतलाधिकरणक घट [illegible] त्व
त्ताभावप्रतिबन्धिका एवमेतत्त्रिपादीस्थं शास्त्रं सिद्धमेव तत्रापि त्रिपादीस्थ कर्तृकसे भवज्ञानप्रति...
च पूर्वशास्त्रं प्रति त्रिपादीस्थमसिद्धमित्यनुपपन्नमेव स्याद् तो दर्शनरूपे लोपे ऽभावारोपस्य रूपत्त्वेवमने।

इत्यादावदोषोऽभावाभावस्य प्रतियोगिस्वरूपत्वात् न चोत्वदृष्ट्यारोरीत्यस्यासिद्धत्वमिति वाच्यम् दीर्घविधिं

श.प. इत्यादावदोषोऽभावाभावस्यप्रतियोगिस्वरूपत्वात् नचोत्वदृष्ट्यारोरीत्यस्यासिद्धत्वमिति वाच्यम् दीर्घविधि
७ दाश्रयासिद्धत्वात् अत्र समाधानं कर्म्मणोरोमन्त्येत्यादिनिर्देशेन यत्र शास्त्रान्तरदृष्ट्याऽसिद्धत्वं नास्ति
द्धत्वमत्रनुहशिचेत्येतत्प्रवृत्त्यापिरोरीत्यस्यासिद्धत्वमिति नाश्रयासिद्धत्वम स्याद्विधावपन्तु पण्डिताः ... ऽयाः
नशास्त्रद्वयप्रसङ्गे शास्त्रासिद्धत्वपक्षेरोरीत्यस्याप्रवृत्त्या द्रलोपाभावेन रलोपशास्त्रस्यैवाप्रसङ्गः कार्यासि
लोपेहशिचेत्यतः परत्वाल्लोपइति दीर्घेऽपिहशिचेत्यन्तरङ्गं प्रतिपदद्वयसापेक्षत्वबहिरङ्गदीर्घस्य पूर्वं त्रासिद्ध
रलोपस्यासिद्धत्वादुत्वमेव किञ्च कर्म्मणोरोमन्त्येत्यादिनिर्देश नासिद्धवचनं किमर्थमादे ... अभिषि
सर्गेऽस्य ग्रहणाभावार्थं चेति भाष्येणान्तत्र त्यकैयटविवरणाभ्यां शास्त्रासिद्धत्वस्यैवाश्रयणाद्दोषइति दिक्
त्यये चानुपसर्जन इति अनुपसर्जने स्त्रीप्रत्यये तदादिनियमोन उपसर्जने नु भवत्येव कारीषगन्ध्येर
गस्यापत्यमित्यर्थे अणिञोरनार्षयोरिति ष्यङ् त्यणः ष्यङादेशे चापि च रूपम् कारीषगन्ध्याया
पतिः परमकारीषगन्धीपतिः ष्यङः सम्प्रसारणं पुत्रपत्योस्तत्पुरुषे इति सम्प्रसारणं यथा अत्र भवति
गर्ग्यायाः पतिः परमकारीषगन्धीपतिरत्रापि भवति स्त्रीप्रत्ययस्य तिमस्त्युपसर्जनत्वे पि

श्रीः।
[illegible] रमस्तिउ
परमेशब्दार्थमत्यं नुपसर्जनत्वात् कारीषगन्ध्याशब्दस्यापि ष्यङन्तत्वात्कारीषगन्ध्यामतिक्रान्ता [illegible] यापूर्वे पू।
विग्रहेऽतिक्रान्तार्थम्प्रति स्त्रीप्रत्ययस्योपसर्जनत्वान्न दादिनियमसत्वादिति कारीषगन्ध्याशब्दस्यापि ष्यङ [illegible] न्यायत्वा
प्रसारणाम् अत्रापरिडताः इयं परिभाषा न कर्त्तव्या ष्यङोऽनुसर्जनस्य सम्प्रसारणमित्यादिसूत्रकरणात् [illegible] त्वोप
धानं परमा कारीषगन्ध्या यस्य स परमकारीषगन्ध्यः विनापि प्रत्ययं पूर्वोत्तरपदलोपो वक्तव्य इति पर [illegible] तु नतु
रीषगन्ध्यस्य पुत्र इति विग्रहे कारीषगन्ध्यीपुत्र इतीष्यते स न स्यात् अतः परिभाषयैव वारणम् यद्यपि सं [illegible] द
विषये पूर्वोत्तरपदलोपे सत्या भामा भीमो भीमसेन इत्यादि नोदाहरणात्तथापि कृतोः श्रुनेरन्त्रियोगः संयोगः
सेपदस्य सत्याभामेत्यादावि वविनापीत्यतो लोपादिति शब्दविरोधादसंज्ञायामपि लोप इति वदन्ति एतच्च परिभा
षा [illegible] नं तस्याः प्रयोजनान्तरं नास्तीत्यभिमानेनैव वस्तुतस्त्वतिखट्वायेत्यत्र याङ्ग्रहणं प्रत्युदाहरणं परम।
खट्वायेत्यादौ न ह्रस्वनं परमकारीषगन्ध्याशब्दः प्रत्ययग्रहणपरिभाषया ष्यङन्तो न भवतीति परिभाषास्त्र
यणामनुपसर्जनत्वान्न दादिनियमेनात्र ष्यङन्तमपि तथेति ध्वनितं भाष्ये पूर्वपदलोपोऽप्यत्र चिन्त्य मेवेत्युधनोऽ।
ल्यधनइत्यादावपि तदापत्तेः यत्तु योगापदेसंपदलोपोदाहरणं तत्र युजेरेव संयोगार्थकत्वेनादोषात् अंतरंगे ष्यव।

उ.प. ८ हितेश्चुत्वसिद्धयेस्तोश्चोश्चुरित्युक्तम् भाष्यसूत्रकारमतेऽपिस्पष्टप्रतिपत्तयेसंयोगपदाध्याहारएवोचित इतिदि
क् १० इजादेश्च गुरुमतोऽनृच्छः इजादेः किम् ववो गुरुमतः किम् उवोषअनृच्छः किम् आनर्च्छ नंनर्च्छ ।
न्टनामितिलिटिगुणविधानसामर्थ्यादाम्नभविष्यति किमनेनपर्युदासेनेतिवाच्यमगुणविधानार्थ पर्यनामाम्
वर्हिनेऽपितस्त्रवृत्तेरितिशेखरेसमाहितम् तत्राशंकासूत्रेऽनृच्छ इतिपदाभावेआनच्छेत्यत्रामुप्राप्तः गुणो
ऽपिप्राप्तस्तत्रप्रतिपदोक्तत्वादपवादत्वाच्चगुणेकृतेइजादित्वाभावादामः प्राप्तिरेवनेतिव्यर्थमनृच्छपदमत्रसमाधानम् ।
विभावयन्तुसुधिय इतिपण्डिताः शेखरपंक्तिस्तु इत्यत्रनचक्ते क्ते लिटिगुणविधानसामर्थ्यादेवतत्सार्थक्यादित्यत्र
नार्थक्यादिति अनयापङ्क्त्याभाष्यसिद्धान्तोप्यागतइतिसूचिते तथाहिइयेषेत्यादावाम्व्यावृत्तयेउपदेशेगुरुमतोऽनृ
च्छइति उक्त्याएवं तर्हि उच्छेराम्वक्तव्यः अनृच्छइतिज्ञापकादनौपदेशिकस्यापिगुरुमत्वस्याश्रय णे उच्छांचकार
त्याद्यावसिद्धो इयेषेत्यादावतिप्रसंगमाशंक्य उभयंनवक्तव्यमुपदेशग्रहणंनकरिष्यतेकस्मान्नभवति इयेषेत्यादौ उक्त
म्वाकिमुक्तंसन्निपातविरोधादित्यनृच्छग्रहणंव्यर्थमेवेतिभाष्यस्थितेपूर्वंशेखरेऽनृच्छइतिपर्युदाससमाश्रित्य ॥ एषः
वोपर्यासनृच्छइत्येवसिद्धेरादिग्रहणमतुवग्रहणंचस्पष्टार्थमित्युक्तम् इजादिगुरुमतेनैवानृच्छ इतिपर्युदासः ॥

स्मर्यंकोनान्यस्येतितद्भावस्तदंपिचिंत्यमेवसंयोगेगुरुमत्ववत्तामेवग्रहणापत्त्याइङ्गतौइत्यादीनामसंग्रहापत्तेः ह्रस्वोगु
रोरितिसामर्थ्यान्मायंदोषोन्यथानृच्छइत्येवब्रूयादितिचेत्तावतापीत्तायदिगुरुमत्वस्याश्रयसेइङादेरसंग्रहः उंच्छा
देरेवसंग्रहइतिदोषसद्भावात् वस्तुतस्तुगुर्विजादे रित्युक्तेयतरत्कर्मशक्यमथवागुर्वादेस्त्रियेवास्तुदयायीसश्वेत्तत्रा
संग्रहणादकारगुर्वादेश्चनह्योसेरेवेतिनियमात्सिद्धेः नवासेरोपदेशिकाकारगुर्वादित्वेनैतद्विषयकनियमेशात्वादिप्रसू
तिष्वासस्यादितिवाच्यमलाघवेनसामान्यनियमाश्रयणादितिदिक् ११ अतोदीर्घोयञोमिमार्वधातुकेकिंमुकेशावृ
अङ्गनाकेणाहोन्यतरस्यामितिवः अत्रकेचित्सार्वधातुकग्रहणमास्तुसुपिचेतिसूत्रनियमादेवादोषात्सार्वधातुक
भिन्नेयञादौदीर्घश्चेत्तर्हिसुप्येवेतिकेशावशब्दादावप्रवृत्तेः समाधानन्तुराजभ्यामित्यादावपिदीर्घापत्तेरिति अत्रे
दीर्घस्यसुब्विधित्वाभावेननलोपःसुप्स्वरेतिनलोपासिध्यभावात्तुस्तुतद्व्याप्यधर्म्माश्रयविधौचेत्सुब्विधित्वादिति।
समाधानान्तरंतुतत्वप्रकाशिकायांद्रष्टव्यं १२ ज्योतिरायुषःस्तोमःसमासेऽङ्कुलेःसंगइत्यतःसमासइत्यनुवर्त्तते आ
भ्यामुत्तरस्योत्तरपदावयवस्यषइत्यर्थः अत्रमूलेसमासेकिमज्योतिषःस्तोमइत्युक्तमतत्रइणकोरित्यधिकारात्
किन्तुज्योतिस्तोमोस्तिब्राह्मणानामितिप्रत्युदाहर्तुमुचितमितिपण्डिताःकेचित्तुसमासइत्यस्यनिवृत्तावप्यपदेदविधित्वा

उ.प. न्समर्थपरिभाषयासमासएवास्यप्रवृत्तिरितिसमासग्रहणंचिन्त्यप्रयोजनमित्याहुस्तन्नपदाधिकारस्यापदान्तस्यमू
९ र्धन्यइत्यतःप्रागेवनिवृत्तेःभाष्येउक्तत्वात् वस्तुतस्तुमूलाशयइत्थंयोज्यः १२ नुम्विसर्जनीयशर्व्यवायेपीतिषत्वस्यसा
त्पदाद्योरितिनिषेधस्यापवादोयंतेननुम्विसर्जनीयेतिसंबध्यतेइतिवाक्येऽपिप्रवृत्तिः नचप्रत्येकम्भिन्नविभक्त्यानान्विस
इत्यत्रेवात्राप्यप्रवृत्तिरितिवाच्यम् एवंतर्हिसमस्तान्येवभीरुष्ठानाग्निष्टुदग्निष्टोमज्योतिष्टोमादीत्यंतंसमासेकिम् इसा
नेनतदधिकारीयभीरोःस्थानमित्यादित्रिसूत्रीकिमर्थेतिप्रश्नाशयः असमासेप्रवृत्तिविरहात्सुरापार्थीसतितदुत्तरमित्य
न्ये १४ एमाद्रामादित्यत्रमूलेजश्त्ववावसानइत्युक्तम् पूर्वंचर्त्वासिद्धाजश्त्वमितिमनोरमा अपवादत्वाज्जश्त्वंबा
धित्वाचर्त्वेनतोजस्त्वमितिशेखरः जश्त्वाप्राप्तिविषयेचर्त्वस्याचारितार्थ्यादपवादत्वसंगतेरितिशेखराशयः अस्योपादे
षणान्तरंषषृशब्दादोपूर्वंषस्यषएवचर्त्वेनतोजश्त्वेषएवश्रूयेतजश्त्वित्यादयःषडितिनिर्देशेनषस्यटकारएवनतुषका
रइतिपरिहारेऽपिपूर्वापरविरोधःशेखरस्यास्त्येव उपानदित्यत्रषत्वजश्त्वचर्त्वानीतितदुक्तेः किंचचतुर्णामित्यत्र।
णत्वंद्वित्वमितिप्रतीकमुपादायननुद्वित्वंणत्वमित्येवयुक्तम् पूर्वत्रासिद्धमद्वित्वइतिवचनादिदंवर्णोद्वित्वेऽपिप्रवर्त एम
तेवाक्कुवागितिभाष्योदाहरणात् अन्यथाद्वित्वदृष्ट्याचर्त्वस्यासिद्धत्वाज्झस्येवद्वित्वेनस्यचर्त्वेपूर्वत्रस्वराणापत्तेरित्युक्तम् ९

अस्मादपि पूर्वं जश्त्वं पश्चाच्चर्त्वमित्यायातीति पण्डिताः पदान्तविषये पूर्वं जश्त्वमिति न्याय्यमेवं [illegible]वसाने इत्यस्याप
दान्तकलां चर्त्वविधानेन चारितार्थ्यात् अत्र पदाधिकाराभावात् अनुकरणं चानितिपरमिति ज्ञापकादनितिपरस्याप्य
नुकरणस्य सत्त्वादवसाने सदाद्यनुकरणे त्यतनत् इत्यादौ पक्षे चर्त्वस्यापीष्टत्वात् न त्विदमयुक्तं न ह्यनुकरणत्वभङ्ग ।
भियाशास्त्रस्य वा धश्चमत्कारतामुपेतिपठत् इति इत्यादिषु अव्यक्तानुकरणस्यान इतावितिशास्त्राणामप्रवृत्त्याप
त्तेः तेषां वैयर्थ्यापत्तेश्चेत्यलं विस्तरेण १४ प्राचां ष्फस्तद्धितः गार्ग्यशब्दात् ष्फः आयनादेशः यस्येति चेति तद्धितनिमि
त्त इकारलोपः तद्धितान्तत्वप्रयोजनं प्रातिपदिकसंज्ञा च ष्फान्तस्य तेन षिद्गौरेति सिद्धश्च ङीषिति तत्र सर्वसम्मते षण
षित्वसामर्थ्यादप्रातिपदिकत्वेऽपि ङीषाच सिद्धिमाश्रित्य तद्धितग्रहणं प्रत्याख्यातम् गौकक्ष्यशब्दो गर्गादियञ ।
न्तस्तस्मात् क्रौड्यादिभ्यश्चेति क्रौड्यादिगौकक्ष्यशब्दात् ष्यङ् ततो यञश्चेति चाप् गौकक्ष्या ततः ष्फप्रत्यये विवक्षिते
तद्धितसंज्ञायां भस्याढे तद्धिते इति पुम्वद्भावे चापो निवृत्तिः ष्फप्रत्यये षित्वान्ङीष् गौकक्ष्यायणीति सिध्यति पुम्वद्भा
वश्च तद्धितत्व एव ष्फस्य संगच्छते पुम्वद्भावाभावे यञन्तत्वविरहात् ष्फो न स्यादिति कस्यचित् समाधानं न युज्यते तथा
हि गौकक्ष्यशब्दपाठस्य क्रौड्यादिषु भाष्ये प्रत्याख्यातत्वात् गौकक्ष्येति तु षाद्यञश्चेति चापि सिध्यति माहुः क्रौड्यादि

उ.प. त्वाष्यङ्नच गौकक्ष्याय णीति न सिद्ध्येच्चापः ष्फप्रत्ययस्यानवादत्व. इति वाच्यम् प्राचां ष्फ इत्यत्र सर्वत्रेति सूत्रात् सर्वत्रेत्यपकृष्य प्राचामसर्वत्र

१० ष्फविधानात् गौकक्ष्येति प्राचां मते सिद्ध्यति एवञ्च गौकक्ष्यापुत्र इत्यादौ ष्यङः नत्वाभावे न ष्यङः सम्प्रसारणमित्यस्याप्राप्त्या गौकक्ष्यायणः स

म्प्रसारणप्रतिषेधो वक्तव्य इति वार्तिकमनारम्भणीयमित्यपरमनुकूलम् किं च ष्फप्रत्यये विवक्षिते भस्याढे तद्धिते इ

त्यस्य प्रवृत्तिरनुचितैवायनादेशोत्तरमेव भसंज्ञायाः प्रवृत्तेः किं च ष्यङः तेयजेतत्व विरहेणाष्फस्याप्रवृत्तेः किं च त

द्धितग्रहणमन्यतोऽपि विधानार्थं तेनासुरेरुपसंख्यानं नापूर्वमिति कैयटोप्येकदेशी तथा हि आसुरेरुपसंख्यानमि

त्यस्याग्रे भाष्ये छश्चेति वक्तव्यमासुरीयः इत्युक्तं तत्र सिद्धान्तः कैयटः आसुरिणा प्रोक्त इति विशेषेऽर्थे छश्चेति अणि प्राप्ते

प्रछएव क्रीयते लाघवादन्यथा हि आसुरीय ग्रहणं कर्तव्यं स्यादिति एतेनोपसंख्यानस्यावश्यकत्वे प्राचामिति सूत्रस्था

भाष्ये तद्धितग्रहणप्रत्याख्यानमेवाद्रियेत इति तत्त्वप्रकाशिकायां द्रष्टव्यम् १५ टिड्ढेत्यत्र वार्तिकम् नञ्स्नञीक

क्ख्युंस्तरुणतलुनानामुपसंख्यानमिति तेन ङीपि अन्तानुदात्तावि मौ गौरादिङीषि तु अन्तोदात्तावितिग्रन्थकार

तत्र परिडताः वार्तिके गौरादौ चानयोः पाठो मास्तु वह्वादिष्वेवानयोरस्तु पाठस्तत्र पाठान्ङीषसिद्धः पक्षे वयस्यचरम इ राम:

ति ङीविति स्वरद्वयसिद्धिरिति समाधानं विभावयन्तु सुधिय इति अत्रेदं तत्वं ६ ४ छ ३ ६ ४ छ ३ १०

तरुणतलुनशब्दौ त्रोरश्चलइति उनन्प्रत्ययान्तौ यौगिकौ तरति प्रथमं वयस्तरति दुःखमिति वा यदाह्नुःखतरणात्कं ।
ओणादिकः तदापि ङीष्प्रसिद्ध्ये गौरादिपाठस्यावश्यकोनेह वयस्य चरमइति प्राप्नोति एतच्च वयस्यचरमइति ब्रुवता तरु
णतलुनयोरुपसंख्यानं कुर्वता वार्त्तिककारेण सूचितम् सूत्रकारमतेन प्रथमवयोवाचिन एवेह ग्रहणात्तरुणतलुनयो
रग्रहणमेव सर्वथेति गौरादिपाठस्तयोरितिबोध्यम् मध्यान्हे तरुणो रविरित्यादौ प्रचण्डो रविरित्याद्यर्थमाव श्यकं
तरुणशब्दः प्रौढपर्यायोपि अथ तदर्थको यदा तरुणशब्दः प्रयुज्यते थवा तरुणतात्पर्येण वृद्धेपि प्रयुज्यते ऽथवा ।
प्रौढ्यार्थको वा गृह्यते तन्नास्यर्थ्येणोपसंख्यानमिति १६ घेर्ङिति अच्च घेः अङ्गस्य सुपीति चानुवर्त्तते अत्र परिगणनाथ्येया
ङीत्येवास्तु प्रत्ययस्मिन्विधिरिति परिभाषया तदादिविधौ ङादौ सुपीत्यर्थेण सिद्धेरिति ग्रहणं व्यर्थं प्रायौगिकङादेरसम्भ
वादावौपदेशिकङादित्वं गृह्यते प्रवाहुशब्दात्ततीयैकवचनस्थाने आङ् याजेरित्याङादेशस्तु ङादेश एवास्तु प्रवाह
वेत्यादिसिद्धये मत्यामित्यादौ तु ङे राम्मादेशे नस्य ङादित्वाभावादाण्नद्या इति न प्रवर्त्तेत ङितिकरणे तु अनुबन्धका ।
र्यत्वादनल्विधावपि स्थानिवत्त्वाज्ज्ञायते यद्यपि तथापि ङेराम्नद्याम्नीभ्य इत्यत्र ङेङीमित्युक्ते न कश्चिद्दोष इति प्रश्ने अत्रोत्तरं ङा
मादेशे कृते लशक्वतद्धिते इत्संज्ञा राम् याडाप इत्याट् च प्राप्नोति आडागमस्याङ्गत्वाद्द्वारणं परिभाषया न तु ङ्कायां सुपीत्संज्ञायां वा

उ.प. धेङ· कारस्यवर्णापत्तिराडागमस्य नित्यत्वमपि इति केचित्तन्माद धत्तेवक्तुत स्तु इत्यग्रहणं स्पष्टार्थं आएनयो ड्सादौ सेनान्या
११ मित्यादौ ङमादेशश्चरितार्थ इति न यावन्ते परत्वान्ङमादेशे सकृद्गतिन्यायात् आडागमाप्रवृत्तेर्यणा रूपसिद्धिः न चाडाग।
माभावे नुट् स्यादिति वाच्यम्। निरनुबन्धपरिभाषयाम् ग्रहणेन ङामोऽग्रहणादत एव सानुबन्धो ङमादेशश्चरिता।
र्थः न चैवं रीत्या नुटोऽभावेऽपि आड् इत्ययाडस्याटोरप्रवृत्तिः स्यादिति वाच्यम् लक्ष्यव्यवस्थापकत्वेन तोन्यायो
पुनः प्रसङ्गेति सकृद्गतेति वचनस्याप्यानुरोधाद्याडस्याटोर्विषये पुनः प्रसङ्गाद्याडस्याटोभवित्यदोषात् कथमन्यथाऽदिक्क
तेऽपि यदागमन्यायात्परादिवद्भावाद्धाऽमत्वेन प्राप्तस्य नुटो वारणं भाष्योक्तं संगच्छेत आगमादेशपरत्वात्कृते पुनः प्र
संगादाट्तस्मिन्कृते सकृद्गतिन्यायान्नुटोऽभाव इति भाष्यमते यथा सिद्धिरिष्टस्य तथाऽत्र पक्षे ङामि कृते सकृद्गत्याऽऽटोभाव
पुनः प्रसंगाश्रयेणायाडस्याटोः प्रवृत्तिरेव न भेदो रूपसिद्धिस्तमेव अथवाऽभवत्वाइङ· स्थूलसंज्ञानुत्लशक्तित्यत्रापि
देशोऽजित्यत उपदेशपदानुवृत्त्या सेत्स्यति प्रत्ययस्योपदेशे आदिभूतं यत्कृतशकुतेस्य तत्संज्ञेति व्याख्यानात् एत
च चुटू इति सूत्रे भाष्ये ध्वनितं तथाहि चञ्चुपचणयोश्चकारप्रतिषेध इति वार्त्तिकप्रत्याख्यानाय भाष्ये उक्तं यकारा। राम.
दौ चञ्चुपचणयोः किं यकारोऽत्र श्रूयते लुप्तनिर्दिष्टो यकार इति अत्र यकारे लुप्तेऽपि प्रत्ययादिस्त्व इतीत्संज्ञाप्रा ६ ॥ ११

स्यापदेशोऽन्यादिश्चकारो नास्तीति तात्पर्यफलम् कल्प्यम् सामर्थ्यकल्पनाया अनौचित्यादेव चलशक्तिस्येति न तु सूत्रेऽपि साह ।
चर्य्यैरोपदेशपदानुवृत्त्याऽदोष इति तत्त्वप्रकाशिकायां द्रष्टव्यम् १७ अनेकाल्शित्सर्वस्य अत्र शेखरः नानेकालशिदिति
नुनोक्तम् तन्नयुक्तम् अनन्तरत्वादादेः परस्येत्यस्यैव निषेधे हि ङिदनेकाल् अलोऽन्त्यस्येत्यस्य वा तुल्यसिद्धेः ङिच्चेति व्यर्थम ।
वेत्यत्रानंतरन्यायो न प्रवर्त्तते अत्र समाधानं कुर्वन्तु सुधिय इति अत्र परिष्कृताः यद्यप्येतत्कौस्तुभेऽप्युक्तम् अन्त्यस्यादेरिति
चानुवर्त्यानेकाल्शिदाद्यन्तयोर्नेति ङिदनेकालोऽन्त्यार्थं ङिच्चेत्यारब्धव्यमिति तथापि युक्तं शेखराशयः ङिच्चेत्यारम्भात्
दबाधेऽनेकाल्शित्त्वप्रबाधबाधकत्वेऽन्यासमुचितमिति १८ अदर्शनं लोपः अत्र षष्ठी स्थान इत्यनुवर्त्तते तेन षष्ठ्यन्तस्य स्थाने
पददर्शनं तल्लोपसंज्ञ इत्यर्थः तेन तत्र पुइत्यत्र क्विपोऽप्रसंगात्तददर्शनस्य लोपसंज्ञाऽभावाद्ध्रस्वस्य पिति तुक् न भवतीत्या
इष्प्रसक्तस्येति तदुक्तं शेखरे तस्मात्तत्र पुइत्यत्र क्विपोऽदर्शनस्य सत्त्वेन न प्रत्ययलक्षणेन तुगापत्तिर्दोष इति अथायं शेख
रग्रन्थ्यः स्थानिवत्सूत्रस्थभाष्यविरुद्धस्तथाहि भाष्ये शब्दस्य नित्यत्वाद्वृद्धेरेवास्थानित्वादेशता चेति पक्षे सेनानीरित्या
दौ कर्म्मण्यण् वृद्धिः किं वृद्धेरिति स्थानिवत्त्वेन वृद्धिः प्राप्नोतीत्याशंक्य षष्ठीनिर्दिष्टस्य स्थाने यत्रादेशस्तत्रैव स्थानिवदि
तिसमाहितं प्रकृते क्विपः प्रातिपदिके प्रत्ययलक्षणेन तुगापत्तिः प्रत्ययलक्षणा

सूत्रेणापि स्थानिवद्भाव एवानूद्यत इति चेन्न त्र पुङ्त्यत्र दोषाभावेनैतत्र भाष्ये ग्रामणी रित्यत्राणं प्रसंगे प्राप्ते क्विप्प्रसंगे वु।
द्धेरेव स्थानिवद्भावाहद्धिमाशंकयोः त्वाणप्रसंगः क्विपः सो बाध्यतीइत्युक्तमप्रत्यहिषेति क्विपो विधानादर्थाऽत्वाप्रसङ्ग
इति कैयटः अस्माद्भाष्यात्षष्ठी निर्दिष्टस्य स्थानिवद्भावो बाधित एवत्र पुङ्त्यत्र तुल्यमण इव क्विपः प्रसंगो नास्तीति नत्र प्र
त्ययलक्षणाप्रदर्शनमेकदेशिन इति तत्त्वमग्रामतिष्ठतीत्यत्रल्यवनार्थे निरूपितार्थाधिकरणत्वाभाववत्क्विवन्ता।
र्थनिरूपितधात्वर्थक्रियायाः प्रकृत्यर्थत्वाभावाच्च प्रकृते षष्ठी स्थाने इत्यस्य भाष्येऽनुवर्त्तितत्वाच्च वस्तुतस्तु स्था
निवत्सूत्रोक्तषष्ठीनिर्दिष्टस्यादेशः स्थानिवदिति भाष्येणावगतार्थता प्रकृतसूत्रे षष्ठी स्थाने इत्यस्यानुवृत्तिप्रद
र्शनं भाष्यस्पष्टार्थमेवेति यत्तु अदर्शनमित्यस्त्वेवास्तु अदर्शनस्य तत्संज्ञातस्य लोप इति न कर्त्तव्यमुपदेशः जित्या
दिसूत्रैरदर्शनस्यैव विधानादिति तन्न कृत्रिमाकृत्रिमयोः कृत्रिमस्यैव ग्रहणाभ्युपगमे नित्यवृत्तेरिव प्रत्ययः स्यादि
त्यादिष्वित्यदेनादर्शनप्रतीत्यापत्या लक्ष्यासिद्धेः तपरसूत्रस्य कृत्संज्ञादिविषयं स्यान्नकृतोऽण्डन्यन्यायेन सद
र्शनबोधिकासंज्ञा स्यान्न तु नष्टकालबोधिकेति संज्ञयोर्विरोधात्र समावेशासम्भवः इदित्र एकमात्राकालिकेकार
रूपस्य भावस्यदर्शनरूपत्वाभावान्न तपरसूत्रेणास्याः संज्ञायाः बाधे स्यान्निर्विषयतापत्त्योपदेशः जित्यादीनां स्व १२

स्यात् इदितोनुमित्यस्यत्वयमर्थः स्यात् इदिकोगदर्शनंयस्यसामर्थ्यात् यस्येकारोनास्तितस्य नप्रभृतेस्तस्यैव नुम्स्यात् इति
प्रभृते इकारवतो नस्यात् अथाऽपिकथंचिदन्तेदितइति व्याख्यानात्स्याद् इजामिदित्यादिष्वतपरनिर्देशेन निर्वाहेऽत्र
दर्शनमिदितिसुवचमेव ११ हिंस्यश्चतुरितिकृत्वोर्थे अत्रशेखरः इस्मेरिति उत्तरसूत्ररीत्याच इति सूत्रयितुमुचि।
तम्सुजन्तस्यपदस्येत्यर्थादिति अत्रदूषणंचतुष्करोतीत्यत्रेदुदुपधस्येति नित्यषत्वापत्तिः सुजरस्यासिद्धत्वात्।
अप्रवृत्तेः सिद्धान्ते तु चतुर्ग्रहणसामर्थ्यान्नासिद्धत्वमित्यदोषइति अत्रसमाधानमिदुदुपधस्येत्यत्रापिसम्बन्धापत्तेः
सिद्धान्ते तु चतुर्ग्रहणसामर्थ्यान्नासिद्धत्वमित्यदोषइति अत्रसमाधानमिदुदुपधस्येत्यत्रापिसम्बन्धापत्तेः भाष्ये तु इदु-
दुपधस्येत्यनुवर्त्यकृत्वोर्थ इत्येवसुवचमितिस्थितम् तदुपपत्तिस्तु सुच इत्येव सिद्धे गुरुभूतनिर्देशादत्रासिद्धत्वमिति
चतुष्करोतीत्यत्रेष्टो विकल्पः संपन्न इति तत्वप्रकाशिकायां द्रष्टव्यम् २० इकोगुणवृद्धी सूत्रप्रयोजनम्वार्त्तिकसिद्धग्र-
हणमात्सन्ध्यक्षरव्यञ्जननिवृत्त्यर्थमिति अत्रकैयटः अकारस्याकाररूपे विशेषणानामत्येतुक्तमिति अत्रकेचिद्विशेष
दर्शयंति अकारस्याकारेणगुणेकृतेपेचिथेत्यत्रनशसददवादिगुणानामितिनिषेधादेत्वाभ्यासलोपौनस्यातामत्युक्तं तत्तु
विशेषणानास्त्येवथलिचसेटीत्यारम्भसामर्थ्यान्नविशेषइतिपेचिथेत्यत्रेववववारियमसमरिथेत्यादावपिनिषेधानापत्तिः

उ.प. नशसद्देति सूत्रे गुणग्रहणस्य तु नैवैयर्थ्यम् अपरन्तुः यपरूहिस्यात्सदृक्वृत्तॄ तामातगुणाकृतएत्वाभ्यासलोपनिवृत्त्याचारि
१३ तार्थ्यात् अत्र केचिदित्थं समाधानं कुर्वन्ति केवलदीर्घस्थानिकगुणविषये न शेषस्य सावकाशत्वे इति गुणग्रहणमपहा
यतस्थाने इग्ग्रहणमेव अग्रहणम्वा कुर्य्यात् सामान्येन गुणग्रहणसामर्थ्याद्धि जातीयस्थानिकविजातीयगुणस्यैवं ग्रह
णादत्र विजातीयस्थानिकविजातीयगुणस्याभावादिति कैयटग्रन्थेन काप्यनुपपत्तिः अथवा घलि च सेटीति सूत्रस्य भाष्य
रीत्या नशसद्दे सत्र गुणग्रहणांशे णावयववपरं गुणावयवे वा यो ऽकारस्तस्य निषेधस्तच्चानुनविथेत्यत्रैव संभवतीत्यदोष इतिपं
णिडतः वस्तुतस्तु अकारान्तधातोरेवाकारस्याकारे गुणो कृतेन विशेषतेति कैयटाशयः अकारोपधहलन्तमुञ्चलोऽस्य
स्येति हलश्च गुणः नाचः इक् परिभाषाया अभावात् अथ पुकि अन्तः लघ्वी उपधा पुगन्तस्य लघूपधा चानयोः समाहारः
पुगन्तलघूपधमिति समासमाश्रित्य व्यधिकरणान्वयादङ्गावयवलघूपधाया गुण इति व्याख्याने लघ्व्यपि चिथेत्यादौ
विशेषोक्तिसम्भवस्सोपि न युक्तः वार्तिकप्रयोजनम् प्रत्याख्यानमेवास्य प्रकारस्य भाष्ये उक्तत्वात् किंच अयं प्रकारेण न वा
र्त्तिकसम्मतोऽन्यथाकारसंधप्रत्यारेत्याद्येव ब्रूयादात् सन्ध्यक्षरे क्लिन्वदू यातु पुगन्तस्याङ्गस्य गुणो लघूपधस्याङ्गस्य गुण इति सा १३
मानाधिकरण्येनान्वये ऽलोऽन्त्यपरिभाषोपस्थितिपक्ष एव वार्तिके अदित्युक्तिस्सङ्गच्छते पुगन्तलघूपधस्येति सूत्रं तु उपधा व

स्येति नियमार्थस्यात्तेनैहितो क्ङिते स्यादेोगुणः गोपयतीत्यादौ नियमबाधिनुगुणाएवेति तदपि न व्यपदेशिवद्भावेनतत्वात् २५
क्ङिति प्रतिषेधे तन्निमित्तग्रहणं कर्त्तव्यं किम्प्रयोजनं उपधारोरवौ सर्थ्यनवक्तव्यं ज्ञापकात् प्रतिषेधोभविष्यति पदयमिको
ज्ञस्तुहलन्ताच्चेति सनः कित्वशास्ति तज्ज्ञापयत्याचार्यो भवत्युपधानुपधावात्तस्यापि निषेध इतिग्रन्थः अत्र केचित्
हलन्ताच्चेति सत्वस्य नवैयर्थ्यं हलस्सनि सन्यङोरिति द्वित्वे ऽत्र लोपो ऽभ्यासस्येत्यभ्यासलोपे रम्भ इच्चेति हलन्ताच्चेति ल
नः कित्वाधिपेतीत्यत्रानिदितामिति नलोपार्थत्वात् कित्वस्य दम्भ इच्चेत्येव सिद्धे हलन्ताच्चेति सामान्यस्यारम्भात् समी
धानं न्युसृजिदृशोर्झल्यमकिति सनो कोभलदंभेरिति लघुनोपायेन सिद्धे हलन्ताच्चेति ज्ञापकमेवेति परिहृतः वस्तुतस्तु
दम्भेरित्तु त्रैसनि मीमाघुरभलभशकपतपदामचइस् इति मीमादीनामित्यादेशमित्सति दित्सतीत्यादौ गुणाभावार्थं ह
लन्ताच्चेति सनः कित्वार्थमावश्यकं तथा सनीवन्तर्द्धेतीडागमाभावे दिधूर्षतीत्यादि सूत्रारम्भ एव सिध्यति ज्ञापकार्थ
भाष्यस्यत्वयमाशयः प्रतिलक्ष्यं लक्षणाभेदः पृथगपि नलोपागमाभावेस्यापि तार्थो विधिस्तथा अस्तुपधागुणनिषे
धार्थो हलन्ताच्चेत्यचरितार्थ इति ज्ञापकोऽयं जस्येति २२ नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य अन्तग्रहणमत्र ज्ञापकमपदस्ये
त्यधिकारः तत्र कश्चित् स्थानषष्ठीं कश्चिदवयवषष्ठी तेन मादुपधायाश्च मतोर्वोऽयइत्यत्रावयवषष्ठीत्वे पदान्तस्य व मतोर्म

संयोगसंज्ञान्त्रपेक्षते भृतिपाणिनेर्वियोक्ता न दृश्यत इति युज्यताम् यदि तस्मादित्यं स्य प्रत्याख्यानेऽतिस्त्रा ग्रहस्तर्हि शासे
नः पुंसि ह्रस्वस्याकोदीर्घ इति पूर्वसवर्णा इति चेत् तु तस्य यञ्च स्याविपरिणामेक: पूर्वं सम्भ…त्यास्येति व्याख्यायते किमने वत
स्यादित्यनेनेति तत्वप्रकाशिकायां स्पष्टम् २२ हेलङ्ज्याभ्यो दीर्घात्सुतिस्यपृक्तं… मनाम्या हलङ्ज्याप स्तोरित्येव सूत्रयितु
म् उचितम् तत्र शाब्दरत्ने सु इति स्याफूपलक्षणमन्यथाऽदिग्गारज्यमिति नासिध्यति …विभेमृइति स्थिते रुत्वा सिध्या संयोगान्तलो
पे रोरीति लोपे संयोगान्तलोपस्य पूर्वत्रासिद्धत्वात् दलोप इति दीर्घोऽस्यादिति अयं ग्रन्थः शेखरविरुद्धस्तत्र हि अजघो इति
भाष्यप्रयोगात्पूर्वत्रासिद्धमित्यत्र पूर्वपदेन लोपसूत्रस्याग्रहणबोधनादित्युक्तम् अत्रेत्थं विरोधपरिहारः भाष्यप्रयो
गस्य साधुत्वस्यासति पक्षे स्वीकारादिति मन्तेनैतिस्या ग्रहणायतेनस्थिते ततएव साधुत्वं न भाष्यप्र…साधुत्वस्या
स्यसति पक्षे स्वीकारान्नासूया कर्तव्या यत्रानुगम इति पंक्तिविंशतीतितत्र भाष्यादिति परिणामे … वस्तुतस्तु शेखरो
क्तः सम्यगेव पितृराज्यमित्यत्र सूत्रकारसिद्धान्ते ऽपि संयोगान्तलोपस्यासिद्धत्वाद्दीर्घो न प्राप्नोतीति रोरीति लोपस्य
असिद्धत्वे ऽपि संयोगान्तलोपस्यासिद्धत्वेनोक्तभाष्यप्रयोगगोऽवपद्यानमुत इत्यत्र न नेइ दृ… वक्तव्यमुग्रहपद्य … ९५
विभागार्थे नेति सुनेत्ति क्वचिदसिद्धत्वन्नेति व्याख्यायप्रयो … त्रिश्चित्यनाभि प्रसंगः आश्रय योगविभागार्थेनैतिकेन्नति

[illegible]वप्रत्ययः परइति रेफस्यलोपः विसर्गः अजर्थाइति भाष्यस्य [illegible] मुपपत्तिरस्ति अथवा कल्प [illegible] प्यत्रैवनात् [illegible]
[illegible]षः संयोगादिइ [illegible] दिवार्त्तिका नियोगविभागसिद्धानीतितत्वम् [illegible] वदव्रजहलन [illegible] याचः हल नाच इत्येवसिद्धे वदव्रज [illegible]
हणो [illegible] ताहल्[illegible] रिति वैकल्पिके दीर्घवाधनार्थेननुवदव्रज्योरच इत्येवास्तु अजग्रहणा सामर्थ्याद्धलन [illegible] स्य चइत्यर्थो भवि [illegible]
तिवद्धि [illegible] जेमरवयवस्याच इति [illegible] र्थः अतो ल्रान्तस्येत्यतो ऽत इत्यनुवृत्त्यैव सिद्धे तस्य वैयर्थ्यात् अज [illegible] त्वमनुना [illegible] स्ति चि
वृद्धिः पर [illegible] षित्येन सिद्धेः [illegible] निगन्तार्थमिदमित्यपिन अचिकीर्षद् [illegible] णयल्लोपो [illegible] वचना [illegible] पविशेषात् ।
अपासीदित्यत्र वृद्धो [illegible] स्ति विशेष [illegible] रजनानामित्यनेन सिद्ध्यसम्भवात् तदेतदाह [illegible] प्पकाराः एवन्तर्हि [illegible] हलग्रहण
मनुस्तृतं हलग्रहणमनन्त्यार्थम् अजग्रहणमनिगर्थमिति अभांक्षीदांक्षीदित्यादि सिध्या ऽ च आनन्तर्या अयरो [illegible] व ।
ध्यर्थमित्यर्थः अन्यथा च [illegible] सीदित्यादावप्यतिप्रसङ्गः स्यात् तदु [illegible] सिद्धान्त [illegible] वायेतु न भवति यदि सिचो न [illegible]
र्थ्ये विशेष्यत इति अथानिगर्थमिति भाष्यस्यासमर्थः अग्ग्रहणाभाव इव [illegible] स्थाने अभैत्सीदित्यादावेवस्या ।
न्नतु अभांक्षीदित्यादाविति अन्तग्रहणानुपपत्त्यर्थमन्यथा हलो ऽ च इत्युच्यमा [illegible] अज [illegible] स्य हलः स्थाने वृद्धिः स्यादित्यप्य
मप्यर्थे आशंक्यतेति कैयटस्य स्पष्टार्थम [illegible] चीरा ऽ नुचितश्शास्वरस [illegible] त्वात् २५ [illegible] स्ताद्दीर्घास्तामविशेष [illegible] णावभावा

उ·प·
९६

दिवान्तपदेलाभेस्पष्टार्थेतन्नादितिशेखरः। पूर्वान्ताद्वेतिसूत्रेशेखरेऽत्रनग्रहणंपदान्तकार्य[illegible]अन्यथापदविधित्वात्समर्थप
रिभाषोपस्थितेरसमर्थेतिष्ठतिकुमारीछत्रं हरेऽवद त्त इत्यादौनस्यादित्युक्तम्[illegible] [illegible]पदान्तात्[illegible]त्यत्रतुनसमर्थपरि
भाषोपस्थितेः षण्णामित्यत्रतदुपस्थित्यैवनपदान्तादित्यस्यानुपस्थित्या[illegible]यस्वदे[illegible]र्थ्यापत्तेः समर्थपरिभाषाप्रतिनि
पादिस्यएवनपदान्तादित्यस्यासिद्धत्वान्नतस्य[illegible]स्थितिरितिनव्याः[illegible]विरोधश्शास्त्रस्येतिपौरोडताः नपदा[illegible]
दित्यत्रयेनविधिरित्यस्यानित्यत्वबोधनार्थमनग्रहणंमत्तेनसमासप्रत्ययविधौप्रतिषेध इत्यादिवार्त्तिकसूत्रकोण्णापिवे
पनेमितिनापूर्वम् किन्त्वतिङ्गतिगोत्रादौतिङ्ग्रहणंपचतिभवतीत्यादौमाभूदितित्सतत्रतुसमर्थ इत्येवसिद्धे[illegible]र्थाभावएवसा
मर्थ्यमित्युक्तम्। तिङ्डतिज्ञापकात्पदकार्यैःपिक्वचित्समर्थपरिभाषानुपस्थित्यैवनुकिंसिद्धेपदान्तादे[illegible]नग्रहणमपिस्प
ष्टार्थम्[illegible]विशेष्यविशेषणभावेकामचारस्यापिबोधनार्थमनग्रहणेनेनोतश्चप्रत्ययादेःसंयोगपूर्वात्। उदोष्ठ्यपूर्व
स्येत्यत्रोकारयोः संयोगपूर्वः अकारोयत्रोष्ठ्यपूर्व इत्यादिव्याख्यातंभाष्येसङ्गच्छते अन्यथोकारान्तस्यासंयोगपूर्वत्वे
[illegible]अकारान्तस्योष्ठ्यपूर्वत्वग्रहणोवादाशुहि इत्यत्रहेलुवस्यादुकारान्तप्रत्ययस्यासंयोगपूर्वत्वादुकारेयोः[illegible] ९६
[illegible]इतिव्याख्यानेनदोषः एवंसंकीर्णा इत्यत्रधातुर्यत्रदन्तस[illegible]पूर्वइत्यर्थेऽत्रैवस्यान्नपिपूर्वइत्यत्रस्यादितिसेत्स्वेभा

ग्रम् २६ ङ सिङ [illegible] श्च अत्र ङि दसीत्येव सिद्धे ङ सग्रहणं स्पष्टार्थमिति परिडताः ङि दस इत्युक्तेः प्रत्यय [illegible] हणानापत्त्या [illegible] ता
दि [illegible] सम्ब [illegible] ध हरेरित्यादौ नस्यान् नियमात्यदा त्वादेङ्यो ऽ तिपूर्वरूपं चे न्ङि दसोऽ कारस्यैवेति पुंसो ऽ सुङ तित्र सुङि [illegible]
शस्य सोऽनुकरणादि [illegible] वाक्य विन्न अस्पतीति भवतितस्य देवदत्तो ऽ स्पतीत्यादावेव प्रवृत्तिः स्यात्प्रकृतिक [illegible] करणमित्य तिदेश
नङि दसे [illegible] भवात् अजहत्स्वार्थपक्षे प्रक्रियादशायां कल्पितेनास्या [illegible] र्थवत्त्वाच्च [illegible] तस्वने मस्त [illegible] सत्रनाम [illegible] पदस्या
र्थवत्त्वं नो पपद विभक्तिरित्यने [illegible] द्वितीयावारणं नत्वर्थवत्परिभाषयानेमस्योऽ नर्थ [illegible] लिंगतिसंज्ञा वि [illegible] हा [illegible] मस्पुरसोता [illegible]
सत्त्वस्यैवानापत्तिः अनिनस्मन्ग्रहणेऽ नर्थकस्यापि ग्रहणाच्च प्रत्ययाप्रत्यय [illegible] रिति प्रत्ययङि दसो ग्रहणे [illegible] सा
परिभाषैवनास्ति कथमन्यथाचार्य्यो ङ सो ग्रहणं कुर्य्यात् ङ सश्चेत्यपि [illegible] म ङ [illegible] श्चेति द्वन्द्वे प्रत्येकादापत्तेः ङोन्त्या
संतपदसम्बन्ध्यति परस्येति नार्थः नन्वेव न्त्ति [illegible] ङः प्रवृत्तानङि दशाइडि [illegible] वाले [illegible] वावर्त्तव्य पृथक् सूत्रारम्भसाम
र्थ्यादेवास्य पदान्तविषयत्वादपदान्तः षड् तु ङ सोः परत एव सम्भवतीति [illegible] त्यम ङ सिङ सोर्ग्रहणन्तु साम [illegible]
र्थ्यकल्पना अयर्णीय स्यात्प्रत्यय [illegible] न्वयात् अत एव ऋत उदित्यस्य व्या [illegible] ऋदन्तो [illegible] दिति [illegible] ङ सिङ
सोः प्रत्ययाभ्याम [illegible] पादन्यथा कर्त्तुः अस्पतीत्यत्रोकारएकादेशप [illegible] व्यं नसङ्ग [illegible] ते ङ सिङ सः प्रत्ययाभ्यामङ्ग [illegible] पप्रा [illegible]

उ.प. स्तम्भवात् पदानः[illegible]स्योत्तरार्थत्वेऽपिङिद्ग्रहणान्मध्ये सम्बन्धो[illegible]तस[illegible]र्यःपत्युर्नः[illegible]नि[illegible]त्तुरित्यादि[illegible]दशोः[illegible]
१० त्ययाप्रत्यययोरितिपरिभाषाश्रयणोन[illegible]ङि[illegible]णोनुप्रतिपत्तिक्लेशाएवेतिदिक् २१ [illegible]सभि[illegible]शेषेप[illegible]मांभिङिनि
इगितिवानकनंपरिभाषाज्ञानगौरवापत्तेरित्युक्तम् तत्रसाकृत्कार्थत्वात् सम्या[illegible]योन्यै[illegible]मक[illegible]इतिस्थितेमिङादे[illegible]
ङि[illegible]त्यस्यप्राप्तेमिङादे[illegible]ङित्वादंत्यस्यस्यात् सन्नि[illegible]धानन्तु वहिरङ्गःकुत्सादि[illegible]नास्[illegible]कत्वेत्ता[illegible]केचोवहिरङ्गः[illegible]देशान्तरे[illegible]
कजितित्रयर्थेन तत्र भाष्यप्रामाण्येनात्राकचोऽनभिधानमवेति परिडताः[illegible]मत्तुसमः[illegible]मीतिसूत्रेऽकचोऽनभिधानेकल्पत्र
भाष्यप्रामाण्येननोपलभ्यामहे किन्तु इदमोन्वादेशेऽशनुदात्त इतिसूत्रभाष्ये[illegible]विरो[illegible]स्त[illegible]तव्रत्तपद्दत्यकचूनज्ञायत[illegible]त्युक्तं
मत्त[illegible]ष्यप्रामाण्येनात्राकचोऽभावेमिङि[illegible]त्युक्तेरूपाविशेषोक्तिःशेखरस्ययुक्तैवकिंच सम्यगर्थसशब्दे[illegible]सम्भवोऽपि
नास्ति सूत्र[illegible]णानुसम्प्रिग्रहणाद्दिष्वगदेवयोरित्यत्तष्टेरित्यनुवृत्तिर्मा भूदिति[illegible]तमपदा[illegible]टेरित्यनुवर्त्य[illegible]इत्युक्ते[illegible]तदान्
किञ्चि[illegible]मितितत्त्वप्रकाशिकायास्पष्टम् २८ सार्वधातुकार्द्धधातुकयोः नेनुपदार्द्धधातुकयोरित्य[illegible]धातुक
सा[illegible]इत्यनोरित्युच्चार्य्यविहितस्यपि नोग्रहणात्सुलु इत्यादौनदोषःसार्वधातुकमपिदितिसूत्रेमात्तु समाधानंसा[illegible] ११
र्क.[illegible]नित्यज्ञापक[illegible]र्थत्वंसूत्रस्येति कृत्वार्धग्रहणांसूच इतिन्यासेनक्षरवरखरिडतमेव फलन्तुसिजभ्यस्तविदिभ्यश्चे[illegible]

[illegible]नाद्यत्याभ[illegible]स्याङ्न्तसंम्बन्धिनो लङः स्थानिकस्यापि नानुसिद्धेः दद्रुग्रवोभुवुरिति परिङितावस्तुतस्तुस्य[illegible]
नुके[illegible]दिति प्रसादीनां ङित्वार्थं तेन हतो हथइत्यादावनुनासिकलोपः ग्रहिज्यादिषु सम्प्रसारणादि सेत्स्यति न चाङ्गः
पित्संज्ञाविज्ञानादपित्तिङः दुर्लभ इति वाच्यम् तिङ्संज्ञाविधावौपदेशिकपित्वस्य सामर्थ्यनाश्रयणात्[illegible]धातुकप्रदेशेतु
पिद्ग्रहणं[illegible]किन्त्वपिद्ग्रहणमसंयोगाल्लिट् किदित्युत्तरार्थमपि वाच्यम् पिदार्द्धधातुकयोरिति[illegible]पिति ङि चेति नि
षेधादौपदेशिकपित्वेव प्रवर्त्तते न दोषः कैश्चिदिति चेन्न प्रदेशेषु पित्पदेन कृत्रिमस्यैव ग्रहणं नाभ्यस्तस्य[illegible]विपिति[illegible]
देशेपि इत्संज्ञकोयः पिदौपदेशिक इत्यर्थस्यावश्यकत्वेपि शास्त्रे उभयगतिविज्ञानात्तस्यानुदात्तेङित् इदुपदेशस्त्तसा
र्वधातुकमिति पिदित्युच्यमाने एवं ब्रुवोः पिति रुदादिभ्यः पिति नु[illegible]मयपः पिति यकृ पिति अकृतपितो दीर्घ इ
त्यादौ संदेहापत्तेरेव स्यात् कृत्रिमपितो ग्रहणं[illegible]त्य पिचेत् ङीत्वस्यैवाभावे[illegible]पिङ्[illegible]स्येति पदत्वा[illegible]
रुदिहीत्यादौ तिङः तिङ इति निघातानापत्तिः उभयोः संज्ञासंज्ञयोर्ग्रहणा[illegible]त्स्तु[illegible]अथ पित्संज्ञा न क्रियते सार्व
धातुकप्रदेशेषु संज्ञिनिर्देशः स्तुतिङः पि[illegible]सार्वधातुकसंज्ञायामनुतिङ[illegible]तुकयोरि[illegible]धातुकाति
ङः पिदिति वक्तव्यम् लिट्चेति वचनं लिङ्गादेशात्लिङामाद्धधातुकत्व[illegible]शितो सम्भवन्नतिङः ग्रहणं[illegible]धातु[illegible]

उप· दपिदिति वक्तव्यमनिड् शितियगित्य धानोरित्युच्चार्यविहिततिङ् शितिनिर्देशाधानोर्लिङ्लोकुहइत्यादो [illegible] नक्षिपः शि
१८ दार्द्धधातुकयोरित्यत्रार्द्धधातुकसाहचर्याद्धि [illegible] त्यादौ न गुणः अपितः शितो ङित्वे च [illegible] तिगुणादे [illegible] इति वाच्यम् एव
न्तर्हि धातोस्तिङः शिदपिदिति वक्तव्यम् विहितविशेषणत्वाददोष इति केचित् [illegible] इदुदुपधस्य चाप्रत्ययस्य अ
त्र मूले एकादेशशास्त्रनिमित्तविसर्गस्थानेऽनेन सूत्रेण न षः कस्कादिषु भ्रातुष्पुत्रस्य पाठादिति अत्र पूर्वपक्षः षत्वे तु
कोऽसिद्ध इति षत्वे कर्त्तव्ये एकादेशस्यासिद्धत्वादिदुदुपधस्येत्यस्याप्रवृत्तेः कस्कादिषु पाठसामर्थ्यात् षत्वमिति भ्रातु
रुसेत्यादौ शंकैव नास्तीति तन्न पदान्तपदाद्योरेकादेशस्यैवासिद्धत्व मिति भाष्यसिद्धान्तात् तेन ज्ञापकत्वं सम्यगेव तेन परि
वीकुषरिजी भ्रुइत्यादौ षत्वमिति ज्याव्ये भूम्यां कि पिग्रहिज्ये तिसम्प्रसारणपूर्वरूपे हल इति दीर्घे आर [illegible] भो रि
तिसुपः [illegible] त्वे कर्त्तव्ये पदान्तपदाद्योरेकादेशाभावात् पूर्वरूपस्य नासिद्धत्वम् यथाऽकारेण [illegible] व धानाः [illegible] णः प
त्वा [illegible] विसस्य षत्वं न स्यात् यथा वृक्षे च्छत्रमित्यत्रापि सिद्ध एकादेश इति च्छे चेति नुक् न वृक्ष [illegible] इत्यणः सम्प्र
सा [illegible] मित्यत्र सा चः सम्प्रसारणमित्येव सूत्रमस्तु सम्प्रसारणाच्चेति मास्तु वृक्षे च्छत्रमजयेच्छत्रमित्यत्र तुङ् निवृ [illegible] राम·
[illegible] त्वं नुक् पदान्तपदाद्योरेकादेशासिद्ध इति नियमो स्वीकार्यः एवञ्च भ्रातुःपुत्रशब्दः कस्कादिषु विधेय ४ १ [illegible] १८

अत्र या...

शूर्वं च ज्ञापकमिति समाधानं विभावयन्तु सुधिय इति पण्डिताः वस्तुतस्तु ह्रस्वे च्छत्रमित्यादावसिद्धत्वेन पदान्ताद्वेति नियमोऽव
नोपतिष्ठते तेनानियमोऽय भावस्य कस्तन्नियमाश्रयणात्सम्प्रसारणङीषु सुसिद्ध एकादेश इति वक्तव्यमिति वार्त्तिकं
कर्त्तव्यं भवति शकहूषु परिवीषु ह्रस्वे च्छत्रं अजये च्छत्रं इति वार्त्तिकोदाहरणानि नियमे एव सिध्यन्ति अनियमे शंकि
तं भाष्ये पदान्तपदाद्योरेकादेशोऽसिद्धस्तर्हि ओषधौ षृधौत्यत्रासिद्धत्वाभावे षत्वं प्राप्नोति परासिद्धं वस्तवमद्दीर्घस ।
स्य तुक् विसर्गे कः कुत इति कुष्वि त्तेष्व निदित्तेरिति सत्वेत त्र समाहितं भाष्यकारेणैव कस्कादिषु भ्रातुः पुत्रस्य पाठा
देकादेशात्परस्य न षत्वमिति ज्ञापकस्य सजातीयापेक्षत्वात् कुप्वोः परत एव न षत्वं तेन शकहूमे परिवीष्वित्यादावदोषः
वात्तुकोऽसिद्ध इत्यत्र पूर्वपदान्तपरपदाद्योरेकादेशोऽसिद्ध इति व्याख्यातं तत्रैव भाष्ये तेन पदान्तपदाद्योरिति निय
मे सिद्धे सिद्धं त्वत्र ह्रच्छत्रमित्यादि पदशब्देन पदयोग्यो ऽपि गृह्यते अर्थोत्सर्पस्येति भाष्योदाहरणात् परिविपूर्वस्यैणः
किवन्तस्य तुगभावः परिवीयेति स्वन्ते च न तु कुल्लनभिधानात् तदुक्तं प्रत्य... सराणि यत्र भाष्ये वक्ष्यति अत्र परिहारं
इहापि परिवीरिति शास्त्रपरविप्रतिषेधेन प्रसक्ताद्दीर्घत्वं भविष्यतीति आशय... टः सति प्रत्यये ... त्वार्थ्ये भवति
नत्वस्मिन्नपि भवतीति ... र्थः परिवीयेत्यादौ च सति प्रत्यये दीर्घो दृष्टो नतु ... ति परिवीरित्यत्रापि दीर्घ एव भवतीति ... ना

उ.प्र. धीत्यत्रैवस्यन्न तु दीर्घो दृष्टो तेनात्र तुक्यसिद्ध इति युक्तेव अत एव औषधीत्यत्रासिद्धत्वान्नेति भाष्ययोर्विरोध इति केचित ॥
१९ आडजादीनामनचाजादीनामपि लङ्लुङ्लृङ्क्ष्वित्यडेवास्तु किमनेन सूत्रेण आटश्चेति आटश्चेत्येवास्तु अस्य प्रयोगः हसन्नित्य
त्राड्गार्ग्यगालवयोरिति स्वपोऽडागमे वृद्धिस्तु न आटश्चेत्यत्रोपसर्गादृति धातावित्यतो धातावित्यपकृष्यते न धात्ववय
वे च्वे वद्वृद्धिरिति न दोषः आएनच्याइत्यत्र तु आडिति वक्तुमशक्यः वहुश्रेयस्ये पचै इत्यादौ वृद्धिवाधकमतो गुण इ
ति पररूपं माभूदिति आड् विधानं तु वहुश्रेयस्यामित्यादौ नुड्वाधनेन चरितार्थमटश्चेति धात्ववयवे च्व्येव प्रवर्त्तते आपि
सति तु वृद्धिरेचीति वृद्धिरित्याटश्चेति सूत्रस्थ शेखरग्रन्थः अट् धातोः शेषस्वरे तु आटश्चेत्येवास्तु आतो द्रेधने स्यादौ तु न
दोषः अतो गुणे नाट इति न्यासेन सिद्धत्वात् एवञ्च वहुश्रेयस्यै इत्यादावटश्चेति वृद्धिं विधाय पररूपवाधकमुभयथा
वहुश्रेयस्यै इत्यादौ पररूपं स्यादेव अराण च्याइत्युक्ते स्याइ याटो दीर्घानन्त्वान्नापि पररूपशंका तथापि पररूपं परत्वा ।
त्स्याद् वहुश्रेयस्यै इत्यादौ तद्वर्ण्यमाणनच्याइति वक्तव्यमटश्चेति चकारेण पुनर्वृद्धिविधानं वाधकवाधनार्थं तेनार्थ नैवा
द्वस्य पररूपमात्रेन इति न्यासेऽपि तदेव ओमाङोश्चेति न वक्तव्यमिति भाष्योक्ते रुभयथा उस्यामाङ्स्याट इति नारम्भ ।
णीयमिति परिडताः न माङ्योगे इति सूत्रे आडजादीनामित्यस्य व्याख्यानपरभाष्यं त्वजादीनामयात्रिकेद्व्यर्थमिति चेद
टः अध्ययोहसनीत्यत्र धात्वौवृद्धिमटः स्मरेतकयमिति योगविभागः करिष्यते आटः अचि वृद्धिर्भवतीतरः उपसर्गा

तिवृद्धिर्भवति ततो धातावित्युभयोः शेषः अतो भाष्याच्चकारप्रत्याख्यानस्पष्टमायाति आऐदित्यादौ पररूपमाशंक्योक्तं पररू
पंगुणोनेइ इति अनेनैव सिद्धे उस्योमाङि ति न वक्तव्यं भवतीति सदोमाङोरूसितत्वमिति बहुश्रेयसे इत्यादौ वृद्धिस्तु इ
तिसेपररूपनिषिद्धे प्रतिबन्धकाभावाद्वृद्धिरेचीत्येव अत्र पक्षे आराानद्याइ इति वक्तुं शक्यः आटश्चेति चकार आमाङोश्च
तिचकार उस्योमाङि ति पररूपनिषेधार्थं च वार्त्तिकेना अयणीयं भवति आटश्चेत्यत्र भाष्यरीत्या तु आट इति वक्तुं स्वकारे।
णार्थरूपवारणो सिद्धे उस्योमाङि ति न कर्त्तव्यं धात्वपकर्षणाट श्चेत्यस्यापकर्षणाप्रा स्यात् आराावद्या इति दीर्घोच्चारणा
मावश्यकं वृद्धिरेचीति वाधित्वा पररूपापत्तेः न चाङ्विधानसामर्थ्यात्पररूपाभावः शंक्यः आराानद्या इति वक्तव्यं नाङ्
इति गौरवान्न कर्त्तव्यमित्याहुः केचित्तु वासुप्यापिशलेरित्यत्रापिशलिग्रहणेनैव सिद्धे वाग्रहणमट इत्यत्रानुवृत्त्यर्थ
म्यवस्थितविभाषार्थं तेनास्वपोहसन् बहुश्रेयस्यै इत्यादि सिद्धं धात्वपकर्षोऽद्धार्थं वकारकरणं दीर्घोच्चारणामाट
इति न कर्त्तव्यमेव एवं च आट्स्याटो दीर्घोच्चारणमाएनद्याइत्यत्र दीर्घोच्चारणमप्यनावश्यकमेव व्यवस्थितविभाषयासि
द्धेः यद्याशरावयवाङ्गुल्यादौ हस्तपादाङ्गुलिरित्यादि निरूढव्यवहाराद्याट्स्याटोऽस्यैकारस्यापीव यथाव इत्यत्र इति ल
द्धिः सिद्धेवेत्याहुः न वाऽजादीनामिति छन्दसि हलन्ते अपुनरु आर्षित्यादौ दीर्घार्थमिति वाच्यम् छन्दोर्थं वहुलं दीर्घा
दृश्यन्ते तद्यथा पुरुषो नाह इति भाष्यममाधाजात् नवेराास्त्यालो ओइणो पञ्चविंश्यतिः

उ.प. असोरल्लोप इत्यल्लोपे अटि आपन्नासन्निति तिन सिध्येदिति वाच्यम् इरस्त्योरन्नङ्गतः इडागमेऽट इति वृद्धौ नास्ति दोषः अ
२० गोपरिणाम इरनेकाच इत्यत एरित्य कृष्णः असोरल्लोप इत्यत्रादि निति परकरणात् पूर्णायणलोप प्राप्तेन चागमःपि
वार्णादांगमिति न्यायात्प्रागेव यणालोपो प्राप्नुतः इत्याद्युचनमिति वाच्यम् इणास्त्यादन्त्यन्तइति भाष्यात् च्लेः श्लु ङिति सलु।
कनिर्देशाच्चेयमनित्याऽन्यथांगत्वाच्छस्य शादेशे तु कोऽप्राप्तासनिर्देशेष्यर्थस्यादिति भाष्ये ध्वनितम् ३१ भूवादयो
धातवः क्रियावाचिनः किम् यां यश्यति न्वास्य पा शब्दस्य लाक्षणिकत्वान्न धातुसंज्ञेति वाच्यम् भ्वादिषु लाक्षणिका।
नामपि अच्चत्यादीनां दर्शनेनैतद्विषये न तत्परिभाषायाः प्रवृत्तेः नकारजावनुस्वारपञ्चमौ झलि धातुषु शकारजस्सकारश्च
द् षाट्टवर्गस्तवर्ग जइत्युक्तोक्तेरिति मनोरमोपरि शब्दरत्नग्रन्थः अत्रायं पूर्वपक्षः धातुसंज्ञाप्रति अनुस्वारसवर्णा-
दीनामसिद्धत्वेन प्रतिपदोक्तस्यैवासम्भवेन लाक्षणिकपरिभाषयायाः पश्यतीत्यत्र दोष इति शब्दरत्नग्रन्थोऽसङ्गतः कि
न्त्वक्रियावाचिनं किमित्यस्य वा करोति वा भवतीत्येव प्रत्युदाहरणासम्भवति वा शब्दस्य धातुत्वेऽधातुरिति निषेधात्प्राति
पदिकत्वाभावे सुपोऽनुत्पत्त्या पदत्वाभावात्तिङ्ङतिङ इति निघातो न स्यात् अत्र समाधानं अर्थवत्सूत्रे धातुग्रहणस्य प्रा राम
गेवाकरोतीत्यादावदोषः न चाहन्नित्यस्यापि प्रातिपदिकत्वेन लोपापत्तिरिति वाच्यम् नलोपोऽतिङ इति न्यासेन वारणा २०
त् राजीयतीत्यादौ तु न दोषः प्रत्यासत्त्या तिङन्तनिरूपितं यस्य पदत्वं तन्न ॥

न्निमित्तात्परस्य लोप इत्यर्थो द्रामानित्यादौ तु नलोपो न ऽन्यथा तस्माच्छसो लोपः इत्येव ब्रूयादिति परिहृताः वस्तुतस्तु वा
शब्दे निपातसंज्ञाप्राप्ता धातुसंज्ञाया बाधिका भविष्यति धातुसंज्ञा भवतीत्यादौ चरितार्था निपातसंज्ञा चाहप्रभृतिषु च
रितार्था वा शब्दस्य परत्वान्निपातसंज्ञैव या पराऽनवकाशा चेत्याकडारादेकेत्यत्र सूत्रे ऊकालसूत्रे च भाष्ये प्रसिद्धत्वात् अन्तर
ङ्गत्वं तु भ्वादिवादिगणसापेक्षत्वेनोभयोः संज्ञयोः सममेव गणोपस्थितशब्दबाहुल्येन वहिरङ्गता तु धातुसंज्ञाया एव
भुवश्च महाव्याहृतेरित्यत्र महाव्याहृतिग्रहणात् यावत्पुरानिपातयोरित्यत्र निपातग्रहणाच्च निपाते प्रतिपदोक्तव्य
वस्थेति मनोरमादिग्रन्थकाराशयः प्रातिपदिकसंज्ञाया निपातसंज्ञाबाधिकैवाविरोधात् निपातः प्रातिपदिकमिति
विशेषवचनात् ग्रमानित्यादौ सस्य लोपस्तु न कृतः सस्य नत्वे नलोपे तस्यासिद्धत्वाद्राममासपतीत्यादौ दीर्घाभावे तु क्ता
भावार्थत्वात्तस्येति अथ धातुग्रहणप्रत्याख्याने पद्याग्रहस्तु वास्ति ये तर्हि त्यंन्यस्यतां नलोपः प्रातिपदिकान्तस्ये
ति तावतापि मात्राद्वयलाघवादिति तत्त्वप्रकाशिकायां स्पष्टम् ३२ अचः परस्मिन्पूर्वविधौ अत्र शेखरः अत्र सूत्रे
योगयोः चः स्थानिक इत्यर्थो न तु सूत्रे स्थानित्वेनोद्देश्यता च स्थानिके इत्यर्थस्तेन णिलोपादेरनेन स्थानिवत्त्वं सि
ध्यति अतएव चङ्परनिर्ह्रासे ण्यन्तात् अस्मिंश्चिन्त्वं वीभवदित्यादि सिध्यर्थो निषेधः सार्थकः इति जुहुवद्त्यत्र शेखरः
१८

उ·प· क्तप्रयोगः परनिमित्तकत्वाभावेपि शपः परनिमित्तत्वेन परंपरया लोपनिमित्तत्वेन स्थानिनोयाऽत्रादेशस्याभावेन स्थानिवत्वा
२१ भावाच्छनुवृत्तमाश्रित्य न गुणा इत्युक्तम् तत्पूर्वापरविरुद्धमवस्तुतोऽकारस्ये वस्तुत्वेन स्थानिवत्वस्य दुर्वारत्वादिति परिह
त्ताः तत्रेत्थं विरोधपरिहारः साक्षात्परनिमित्तकता तत्र प्रायोगिकस्थानिता परंपरया प्राप्तायां सोत्र स्थानितेति एवमेव ।
हि प्रयोगाणां गतिर्भवति नान्यथेति बोध्यम् यत्तु वेरित्यत्र स्थानिवत्वेन उपात्ताच स्थानिसत्वाच्चङ्परनिर्ह्रासे इति वचनं
वाशि आख्याख्यौवइत्यादौ चरितार्थमनः सूत्रे एवाच स्थानिक इत्युक्ते सर्वेष्टसिद्धिरित्युक्तम् तन्न टिपदेनाच एव ग्रहणाद् ।
आदेशाभावेनादोषात् अतएवमरुतमाचष्टे मारयतीति वृद्धौ कृतायां न स्थानिवद्भाव इति दिक् ३३ इत्युपरपक्षावली राम
समाप्ता श्रीसम्वत् १९२८ मी· श्रावण कृष्ण ॥ २ ॥ २१